

социальное обеспечение, социальная помощь, социальные услуги семьям.

MIXEEVA OKSANA. *Forms and methods of social support for families.*

The article described the concept of social support and its the main species presents basic forms and methods of social support for families. The characteristic types of social support for families, detailed financial, psychological, pedagogical and legal support to families. State social support defined under the laws of Ukraine provided by families. The features provide all kinds of social support for families in Ukraine. And describes the main directions of social support families described social security, social assistance and social services that use when working with families social institutions.

Keywords: social support, types of support for families, social security, social assistance and social services to families.

УДК 378.016:37.013.42

Неїжпана Л. С.

СТРАТЕГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано, що особистісний розвиток та професійний – взаємопов'язані процеси. Розкрито сутність професійного розвитку особистості як тривалого процесу взаємодії професійної діяльності та особистості як суб'єкта професійної праці і становлення. Зазначено, що стратегія є певною моделлю узагальнення дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координування і розподілу ресурсів, тобто розробка стратегії полягає в розробці планів досягнення цілей, враховуючи потенційні можливості. Проаналізовано основні підходи до моделювання професійного розвитку і становлення особистості, які характерні для вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної науки. Охарактеризовано моделі та стадії професійного розвитку особистості.

Ключові слова: особистісний розвиток, професійний розвиток, стратегія, стратегія професійного розвитку, модель професійного розвитку, стадії професійного розвитку.

Сучасні соціально-економічні зміни, які відбуваються в освітній сфері та на ринку праці вимагають підвищення професіоналізму різних фахівців, які відповідали б вимогам часу. Забезпечити відповідну підготовку можна в результаті накопичення практичного досвіду або за допомогою використання спеціальних розвивальних технологій, що сприяють формуванню та реалізації стратегій професійного розвитку особистості. В таких умовах вивчення і узагальнення досвіду вчених щодо моделювання та розробки стратегій

професійного розвитку особистості є важливим і нагальним питанням. Розгляд цього питання є метою нашої публікації.

Проблемі формування та розвитку особистості завжди приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам: формуванню особистості фахівця у контексті особистісно-орієнтованої освіти (Г. Балл, І. Бех, О. Бондаревська, С. Подмазін, В. Рибалка, М. Чобітько); дослідженню шляхів формування та розвитку особистості педагога (В. Кан-Калик, Н. Нікітіна, О. Пехота, М. Поташник, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Л. Хомич та ін.); розвитку особистості в різних галузях професійної діяльності людини (О. Анісімов, Л. Анциферова, О. Лук, В. Моляко, К. Платонов та ін.).

Розгляд наукових підходів до особистісного розвитку дозволив визначити, що традиційно цей процес розглядається як необоротні, спрямовані, закономірні зміни особистості. Нас зацікавило визначення науковця Р. Вайноли, яка розглядає розвиток особистості одночасно як «внутрішню і зовнішню активність, спрямовану на досягнення еталону особистості завдяки збагаченню її внутрішнього світу та вдосконаленню зовнішніх проявів за умов творчої самореалізації в соціумі» [2, с. 29].

Особистісний розвиток у більшості психологічних визначень висвітлюється в єдності його зовнішніх та внутрішніх чинників, самоформуючих та самоактуалізуючих тенденцій, форм самоосвіти, самовиховання й самоактуалізації тощо.

Особистісний розвиток є невіддільним від професійного - в основі кожного лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного втілення, що призводить до вищої форми життєдіяльності - творчої самореалізації, і у підсумку - життєтворчості. Як зазначає Е. Зеєр, у межах часового підходу професійне становлення практично повністю співпадає з онтогенезом людини, якщо розглядати онтогенезу як життя індивіда з дня народження до старості [4]. Інший сучасний психологічний напрям - акмеологія також розглядає в єдності процеси професійного і особистісного розвитку і вказує шляхи досягнення професійної майстерності на підставі реалізації творчого потенціалу особистості.

Відтак, професійний розвиток особистості пов'язаний з розвитком особистості взагалі, із засвоєнням нового досвіду, знань, вмінь та із трансформацією мотивації й інтересів конкретної людини.

Найбільш повне визначення професійного розвитку особистості, на нашу думку, надає Е. Зеєр. Вчений пояснює його як «тривалий процес взаємодії особистості і професії, в якому розвиток особистості пов'язаний з розвитком індивідуально-психологічних особливостей спеціаліста і відбувається у відповідності з оптимальними заходами якісного виконання професійної діяльності» [4, с. 249]. Е. Зеєр розглядає процес професійного розвитку у двох площинах – особистісній і суб'єктній, використовуючи при цьому два близьких за змістом терміни: професійне становлення особистості і професійне становлення суб'єкта діяльності, визначаючи перший із них як процес прогресивної зміни особистості під дією соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самовдосконалення і

самореалізація [4]. Для забезпечення цих процесів важливо визначити стратегію професійного розвитку.

Поняття «стратегія» у широкому розумінні означає спосіб раціонального ставлення до життя. У довідкових виданнях термін «стратегія» найчастіше визначається «як спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь; спосіб досягнення цілі; загальний план певної діяльності, який охоплює тривалий період» [3, с. 1202]. Водночас він може позначати певний напрям діяльності організації, пов'язаний з обґрунтуванням, розробкою і втіленням у життя концепцій і рішень виробничого й соціального характеру.

У науковій літературі дані проблеми досліджувалися К. Абульхановою-Славською, Н. Наумовою, Н. Победою, Т. Різник, Ю. Різник. На думку К. Абульханової-Славської, особа виступає активним суб'єктом свого життя, здатним до самоорганізації і саморегуляції. «Життєва стратегія в найзагальнішому вигляді — це постійне приведення у відповідність особи (її особливостей) з характером і способом її життя, побудова життя спочатку, виходячи зі своїх індивідуальних можливостей і даних, а потім — тих, які виробляються в житті. Стратегія життя полягає в способах зміни, перетворенні умов, ситуацій життя відповідно до цінностей особи» [1, с. 67].

Більшість науковців визначають стратегію як модель узагальнення дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координування і розподілу ресурсів, тобто розробка стратегії полягає в розробленні планів досягнення цілей, в якому передбачені потенційні можливості. Стратегія життя як процес досягнення суб'єктом життя оптимального результату в ході вирішення найважливіших завдань життєдіяльності в умовах впливу навколишнього середовища.

Т. Різник життєву стратегію особистості розглядає як вибір пріоритетних напрямів свого розвитку залежно від перспективного та довготривалого орієнтування індивіда щодо свого майбутнього [9]. Однак інші дослідники зазначають, що ситуації постійних соціальних змін, наявних ризиків і трансформаційних перетворень у сукупності з аномічним станом суспільства не сприяють довготривалому плануванню свого життя, тому слід розглядати життєві стратегії як стратегії адаптації та виживання (Н. Наумова, Н. Давидова).

В основі унікальності й неповторності стратегії життя лежать ціннісні орієнтації особистості, на основі яких забезпечується процес вибору альтернатив; воля, завдяки якій особистість спроможна зосереджувати увагу й сили на необхідних значимих цілях; норми соціальних реакцій, які визначають специфіку відношення особистості до навколишнього світу і реакцію на обставини життя; сенс життя, який задає загальний напрямок і характер життєвої стратегії; ціль життя як майбутній стан, якого прагне досягти особистість; ідеал життя, який визначає оптимальні варіанти самореалізації особистості.

Ми, погоджуючись з думкою науковців, визначаємо стратегію професійного розвитку особистості як модель певних дій, необхідних для досягнення професійних цілей та завдань, які забезпечують процеси професійного становлення та розвитку фахівця. Розглядаючи стратегію як модель професійних

дій, варто розглянути найбільш актуальні моделі професійного розвитку як фактора формування особистості у працях відомих учених:

I. Адаптивна модель та модель професійного розвитку (Л. Мітіна) [7]. Запропонована Л. Мітіною модель професійного розвитку, базується на положеннях С. Рубінштейна про два способи життя. У процесі професійного розвитку особистість виступає фактором власного розвитку, перетворення об'єктивних обставин у відповідності до власних особистісних властивостей. При цьому, особистість, набуваючи статусу фахівця та перетворюючись у нього, завжди проходить етап адаптивного розвитку, і лише потім стає на шлях професійного розвитку, тобто етап адаптивного розвитку майбутнього фахівця завжди обумовлює накопичення знань, адаптацію у професії, набуття базових умінь та навичок.

Модель адаптивної поведінки, у якій домінує підпорядкування професійної діяльності зовнішнім умовам і обставинам у вигляді виконання алгоритмів рішень професійних завдань, правил, норм. Професійний розвиток характеризується використанням раніше напрацьованих алгоритмів, шаблонів та стереотипів, які виходять за межі сформованої практики. При цьому професійний розвиток передбачає три стадії: професійну адаптацію; професійне становлення; професійну стагнацію. На думку автора, «адаптивний тип поведінки є неконструктивним на всіх стадіях професійного функціонування» [7, с. 114].

Професійний розвиток у концепції Л. Мітіної включає три стадії:

1. «Самовизначення (характеризується здатністю особистості якісно порівняти себе з іншими, усвідомити необхідність власних змін і перетворень).
2. Самовираження (характеризується співвіднесенням власної поведінки і мотивації).
3. Самореалізації (характеризується формуванням життєвої філософії себе як професіонала, усвідомлення сенсу життя)» [7, с. 121].

Л. Мітіна, досліджуючи особистісний професійний розвиток, визначає взаємозв'язок професійного та особистісного розвитку, в основі яких лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення, що приводить до творчої самореалізації.

II. Модель професійного розвитку у залежності від хронологічного віку індивіда (Т. Кудрявцев). Професійний розвиток Т. Кудрявцев розглядає з «позиції неузгодженості між очікуваними і досягнутими результатами» [6, с. 9]. Концепція професійного розвитку спирається на хронологічний вік індивіда та обмежує її тимчасовими рамками. Вона базується на особливому значенні кризових ситуацій для кожної стадії професійного розвитку.

1. Стадія виникнення професійних намірів. Критерієм її оцінки є соціально та психологічно обґрунтований вибір людиною професії.
2. Стадія безпосереднього професійного навчання. Метою є репродуктивне засвоєння професійних знань, навичок і вмінь. Психологічний критерій оцінки - професійне самовизначення.

3. Стадія процесу активного входження в професію. Критерієм оцінки цієї стадії є: а) досить високі показники професійної діяльності, б) певний рівень розвитку професійно важливих якостей особистості, в) психологічний комфорт.

4. Стадія повної реалізації особистості у професії. Рівень реалізації характеризується тим, що: а) професіонал опанував операційною сферою на високому рівні; б) використовує творчість у роботі; в) виробляє індивідуальний стиль діяльності; г) постійно прагне до самовдосконалення [6].

III. Модель, яка базується на особистості професіонала та його діяльності (Ю. Поваренков). Процес професійного розвитку Ю. Поваренков розглядає як «процес формування особистості та діяльності фахівця». У якості критеріїв розвитку особистості фахівця виступають:

- 1) професійна продуктивність;
- 2) професійна ідентичність;
- 3) професійна зрілість [8, с. 51].

Особистість професіонала розглядається як інтегральна системна якість, що закономірно проявляється на певному етапі професійного розвитку індивіда. Критеріями розвитку особистості професіонала виступають професійна продуктивність, професійна ідентичність і професійна зрілість.

Професійне становлення особистості Ю. Поваренков визначає як «процес поетапного розв'язання комплексу суперечностей, узгодження різних тенденцій і вимог, які задаються базовими суперечностями між соціально-професійними вимогами, пропонованими людині і бажаннями та можливостями їхньої реалізації» [8, с. 50].

Стадії в основному збігаються з етапами професійної соціалізації: допрофесійний розвиток особистості (підготовка до професіоналізації); пошук та вибір професії, навчального закладу; професійне навчання; самостійна професійна діяльність. Періоди є компонентами стадій і виникають як результат конкретизації концепції. У періодизації виділяється чотири періоди:

- 1) професійна адаптація (або завершення професійного розвитку попередньої стадії);
- 2) стійке зростання показників;
- 3) період найвищих досягнень;
- 4) період спаду, якому може передувати стагнація. Фази конкретизують ситуацію професійного становлення особистості. Вони пов'язані з вирішенням більш особистих завдань професійного розвитку.

На перших етапах професіоналізації провідна роль відводиться професійній соціалізації, а на більш пізніх - професійній індивідуалізації.

IV. Модель професійного розвитку, запропонована Є. Клімовим – це цілісний життєвий шлях особистості та системні відносини, що також характеризують особистість. Сам розвиток розглядається в системі суб'єктних відносин. Людина виступає суб'єктом праці, при цьому робиться акцент на тому, що особистість професіонала починає формуватися з раннього віку: 1) стадія передгри (0-3 років); 2) стадія гри (6-8 років); 3) стадія оволодіння навчальною діяльністю (6-8 - 11-12 років); 4) стадія оптації (від 11-12 до 14-18 років); 5) стадія

професійної підготовки, адепта (від 15-18 до 16-23 років); 6) стадія розвитку професіонала (16-23 р.): адаптант, інтернал, майстер, авторитет, наставник [5].

Суб'єктом професійного розвитку є фахівець, як суб'єкт професійної діяльності, та особистість, як соціальний суб'єкт; зміст, особливості і результативність професійного розвитку фахівця визначають, з одного боку, основні характеристики та вимоги професійної діяльності, а з іншого – особистісні цінності та життєві домагання людини як соціального суб'єкта; у процесі професійного розвитку в фахівця формуються нові складні психічні утворення, які набувають неповторного характеру і складають основу індивідуального стилю його професійної діяльності.

Отже, професійний розвиток особистості пов'язаний з розвитком особистості взагалі, із засвоєнням нового досвіду, знань, вмінь та із трансформацією мотивації й інтересів конкретної людини, що визначає її стратегію професійного розвитку. Стратегія професійного розвитку обумовлює розробку та дотримання певних кроків, етапів професійного становлення фахівця та визначає модель професійної поведінки.

Використана література:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегии жизни [Текст] / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Вайнола Р.Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 / Р. Х. Вайнола: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. - 2009. – 542 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] : словник / за ред. В. Т. Бусел. – К. : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – Екатеринбург, 1999. – 280 с.
5. Климов Е.А. Педагогический труд: психологические составляющие: [учеб пособие для студентов, магистрантов и аспирантов классических и педагогических вузов России] / Моск.гос.ун-т им.М.В.Ломоносова. – М.: Изд.центр «Академия», 2004. – 239 с.
6. Кудрявцев Т.В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы / Т.В. Кудрявцев // Вопросы психологии. – 1981. – №2. – С. 8-13.
7. Митина Л.М. Коррекционно-обучающие программы повышения уровня профессионального развития учителя : учебное пособие / Л.М.Митина и др. – М.: Московских психолого-социальный институт; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2001. – 304 с.
8. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. – М. : РАО, 2002.
9. Резник Т. Е. Жизненные стратегии личности [Текст] / Т. Е. Резник, Ю. М. Резник // Социолог. исслед. – 1995. – № 12. – С. 100–105.

НЕИЖПАПА ЛЮДМИЛА СТАНИСЛАВОВНА. Стратегия профессионального развития личности: теоретический анализ.

В статье на основе анализа психолого-педагогической литературы обосновано, что личностное развитие и профессиональное - взаимосвязанные процессы. Раскрыта сущность профессионального развития личности как длительного процесса взаимодействия профессиональной деятельности и личности как субъекта профессионального труда и становления. Отмечено, что стратегия является моделью действий, необходимых для достижения поставленных целей путем координации и распределения ресурсов, то есть разработка стратегии заключается в разработке планов достижения целей, учитывая потенциальные возможности. Проанализированы основные подходы отечественной и зарубежной психолого-педагогической науке к моделированию профессионального развития и становления личности. Охарактеризованы модели и стадии профессионального развития личности.

Ключевые слова: личностное развитие, развитие, стратегия, стратегия профессионального развития, модель профессионального развития, стадии профессионального развития.

NEIZHPAPA LIUDMILA. Strategy of professional development of personality: theoretical analysis.

In the article on the basis of analysis of psychological and pedagogical literature it is proved that personal and professional development are interrelated processes. The essence of personal professional development as a long process of interaction of professional activity and personality as a subject of professional work and development. Noted that the strategy provided a model of generalization actions needed to achieve the goals set through coordination and allocation of resources, i.e. development of the strategy is to develop plans to achieve goals, considering the potential opportunities. The basic approaches to the modeling of professional development and identity formation that are characteristic of domestic and foreign psychological and pedagogical science, also described model and the stages of professional development of the individual.

Keywords: personal development, professional development, strategy, strategy professional development, model professional development, stages of professional development.

УДК 37.013.42:[316.61:39]

Рудкевич Н. І.

ЕТНОКУЛЬТУРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено характеристику й визначено феномен поняття соціалізації в загальнонауковому контексті. Представлено сутність процесу